

ANTON PAVLOVICH CHEXOV-HAYOTI VA IJODI, ASARLARIDAGI BADIY
FUNKSIYASI VA TIPOLOGIYASI

Saidisakov Saidaxror Saidakram o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Rus tili va adabiyoti yonalishi 1-kurs magistranti

E-mail: saidaxror304@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqolada Anton Pavlovich Chexov asarlaridagi badiiy funksiyasi va tipologiyasi, hayoti va ijodi, Chexov tomonidan yozilgan hikoya va aforizmlari haqida atroflicha ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *tipologiya, so'zlar, aforizm, ibora, hikoya, funksiya.*

Аннотация: *в статье представлена подробная информация о художественной функции и типологии Антона Павловича Чехова, жизни и деятельности, рассказах и афоризмах, написанных Чеховым.*

Ключевые слова: *типология, слова, афоризм, словосочетание, сюжет, функция.*

Abstract: *this article provides detailed information about Anton Pavlovich Chekhov's artistic function and typology, life and work, stories and aphorisms written by Chekhov.*

Key words: *typology, words, aphorism, phrase, story, function.*

Inson aqliy va axloqiy jihatdan qanchalik baland bo'lsa taraqqiyot, qanchalik erkin bo'lsa, shunchalik katta zavq unga hayot baxsh etadi.

Anton Pavlovich Chexov

Bo'lajak yozuvchi 1860-yil 17 (29) yanvarda Rossiyaning janubidagi Taganrog shahrida istiqomat qiluvchi katta savdogar oilasida tug'ilgan. Oila boshlig'i Pavel Egorovich Chexov oziq-ovqat sotgan. Pavel taqvodor odam bo'lishiga qaramay, o'zining qattiqqo'lligi bilan tanilgan va natijada uning besh o'g'li va qizi yoshligidan ishga kirishishga majbur bo'lgan. Bolalarning kundalik ishi ertalab soat beshdan boshlab cherkov xorida qo'shiq aytishni o'z ichiga olgan va kechqurun ular otalarining do'konini qo'riqlash uchun mas'ul edilar.

Sakkiz yoshida Chexov yozuvchi nomi bilan atalgan Taganrog gimnaziyasiga o'qishga kirdi. U erda, Rossiyaning janubidagi eng qadimgi ta'lim muassasalaridan birining devorlarida yosh Anton Chexov hikoyalar yozishni boshladi va hatto o'zining ko'plab taxalluslaridan birinchisini - Antosha Chexonteni oldi. Anton Chexovning yosh talabalik chog'ida adabiyot va sahnaga bo'lgan ishtiyoqi kuchli edi. U hazil-mutoyiba jurnalini chiqarishni boshladi, do'stlari bilan spektakllarda qatnashdi va Taganrog teatrida hech qachon spektaklni o'tkazib yubormadi.

1876-yilda, Chexov endigina 16 yoshga to'lganda, otasi bankrot bo'lib, mulkini sotib, oilasi bilan Moskvaga jo'nab ketdi. Anton gimnaziyadagi ta'limni tamomlash uchun Taganrogda qoldi. U ota-onasining sobiq turar joyida yashab, shaxsiy saboq berib tirikchilik qilardi.

1879-yilda Chexov Moskva universitetiga o'qishga kirdi. U shifokorlik kasbini tanladi va 1882-yildan boshlab talaba sifatida Moskva yaqinidagi Voskresensk dagi (hozirgi Istra) Chikin kasalxonasi shifokorlariga yordam berdi. 1884-yilda universitetni tugatgach, Chexov o'sha kasalxonada ishlashni davom ettirdi. Keyin yosh shifokor Zvenigorodga ko'chib o'tdi va u yerda bir muddat mahalliy kasalxonaga rahbarlik qildi.

"O'zingizni buyuk deb bilish va hasadgo'y odamlardan maqtanish qanday zavq ekanligini tasavvur qila olmaysiz!" - bu Anton Pavlovich Chexovning 1889-yil 3-dekabrda Mariya Vladimirovna Kiselevaga yozgan so'zlari, o'z so'zlarida hech qanday ehtiyotkor bo'lmasdan, albatta, qabul qiluvchining o'z-o'zini kinoyasini tushinishiga ishongan. Bugungi kunda dunyodagi eng ko'p o'qiladigan rus klassik yozuvchilari orasida birinchi o'rinlardan birini haqli ravishda egallab turgan bu yozuvchining haqiqiy buyukligiga hech kim shubha qilmaydi.

Ko'pgina mashxur rus adabiyotshunoslari Chexov ijodi muammolarini o'rgandilar: S.D. Baluxati, N.Ya. Berkovskiy, G.A. Byali, M.P. Gromov, A.B. Derman, V.B. Kataev, V.Ya. Lakshin, V.Ya. Linkov, R.G. Nazirov, Z.S. Paperny, E.A. Polotskaya, M.L. Semanova, A.P. Skaftymov, A.S. Sobennikov, I.N. Suxix, V.I. Tyupa, L.M. Tsilevich, A.P. Chudakov va boshqalar. Bu so'nggi paytlarda tadqiqotchilarning e'tiborini global mavzular unchalik ham o'ziga tortmaganligining alomati bo'lib ko'rinadi. Chexovning badiiy falsafasi, badiiy dunyoqarashi va dunyoqarashining o'ziga xosligi, muallif ongi va ongining o'zaro munosabati, asaridagi qahramon, umuman yozuvchining estetik qarashlari va poetikasi, yozuvchi badiiy olamining qanchadan-qancha tor va o'ziga xos muammolari va savollari yaqqol ajralib turadi. To'g'ri emasmi, bir paytlar Chexov hikoyalarining "kichik shakli" 19-asr o'rtalarida hukmronlik qilgan roman o'rnini bosgan. Qanday bo'lmasin, badiiy asarlar ham, ilmiy asarlar ham zamon talablariga javob beradi va bugungi kunning o'ziga xos muammolaridan biri Chexov asarlaridagi iqtiboslar yoki "begona so'zlar" muammosidir.

"Ochiq, yarim yashirin va chuqur yashirin iqtiboslar, eslatmalar, boshqa birovning matniga ishoralar bilan to'yinganlik", deb yozadi A.V. Kubasov, Chexov asarlarining eng muhim xususiyatlaridan biri sifatida tan olingan. Yozuvchi adabiy dialogning mohir ustasi edi, uning murakkabligi uning "yuzada" yotmasligi, balki subtekstlilik bilan bog'liq. Ushbu maqolamiz ana shu murakkab muammoning bir jihati - Chexov nasri va dramaturgiyasidagi poetik iqtiboslarning vazifasiga bag'ishlanadi.

Badiiy asardagi iqtibos muammosi ko'p jihatlarga ega: ishora - eslatma - iqtibos atamalarining sof nazariy bo'linishidan tortib, muallif matnidagi "begona so'z"ning vazifalari va manba o'rtasidagi munosabatgacha umumiy va o'ziga xos

tushunchalargacha muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, bugungi kunda intertekstuallik nazariyasi tobora ommalashib bormoqda, bu ma'lum ma'noda "manbalar" nazariyasining "davomi" va "rivoji" (albatta, polemik bo'lsa ham) deb hisoblanishi mumkin.

Nazariychilar adabiy amaliyotda kechayotgan jarayonlarni turlicha tushuntirishga harakat qiladilar. Buni iqtiboslarni o'rganishga yondashuvlar birlashtirilmagan ko'plab ishlar dalolat beradi. Ayrim mualliflarning ishlarini hisobga olmaganda, yaqin vaqtgacha iqtibos tushunchasini kiritishga jiddiy urinishlar qilinmagan. Nazariyaning rivojlanishiga N.V ning ishi katta hissa qo'shdi. Semenova, ko'rinishidan, V. Nabokovning asarlari materiali bo'yicha olib borilgan iqtibos va uning ishlash xususiyatlarining yaqinda paydo bo'lgan yagona nazariy rivojlanishi muhim hisoblanadi.

Har bir yozuvchining oldingi madaniy matnlar bilan ishlashda o'ziga xos usullari va maqsadlari bor. Chexov, ko'plab tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, rus mumtoz adabiyotini to'ldiradigan "oraliq", o'tish davri pozitsiyasini egallaydi va ko'plab badiiy texnikalarda uning keyingi rivojlanishidan oldinda edi va iqtibos bilan bog'liq holda u o'tish xarakterini ko'rsatdi.

Chexovning matnlararo aloqa turini tanlashi tegishli funktsiyani belgilaydi. Iqtiboslar xilma-xil va qoida tariqasida, ko'p funktsiyali hisoblanadi. Iqtibosning har bir o'ziga xos holati individualdir, o'z navbatida, kotirovkaning tipologiyasi va modelini yaratishga imkon beradi.

Chexov nasri va dramasiidagi "begona so'zlar"ning o'ziga xos qo'shilishlari shu qadar ko'p va xilma-xilki, ular tadqiqotchilarning tahlil obyekti bo'la olmaydi. Biroq, asarlarning xilma-xilligiga qaramay, Chexov matnlari va ularning o'tmishdoshlari matnlari o'rtasidagi bog'lanishni iqtiboslar orqali yaxlit tahlil qilish zarurati mavjud. Shunday qilib, iqtibos muammosi (ayniqsa, uning Chexov matnlarida tipologiya va funktsionallik kabi jihatlari) to'g'risida hozirgi ma'lumotlarning yetishmasligi juda ham katta kamchilikdir.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, iqtibosning manbalar nazariyasining asosiy o'rganish obyekti sifatida ko'rib chiqilishida ko'rinadi; iqtibos tipologiyasini ishlab chiqishda va uni badiiy asar tahliliga qo'llashda; iqtibosning matnga kiritilishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashda. Kotirovkalar orqali matn - manba va maqsad matnning o'zaro ta'sirini ko'rish mumkin. Ushbu maqolada birinchi marta yozuvchi matnlarining maksimal sonidan foydalangan holda ularda qo'llanilgan iqtiboslarni tizimlashtirishga va ularning yozuvchining o'ziga xos asarlarida va uning ijodida ishlash xususiyatlarini nazariy tushunishga harakat qilingan.

Asosiy maqsadimiz iqtibos muammosi va u bilan bog'liq hodisalarning nazariy ishlanmalarini umumlashtirish, kotirovka nazariyasi va matnlararolik nazariyasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, shuningdek, iqtiboslarning tipologiyasini tuzishdir. Kotirovka qilish va kotirovkaning umumiy va xususiy funktsionalligini aniqlashtirish; ikkinchi tomondan, Chexovning oldingi yozuvchilarga munosabatini ular bilan

iqtiboslar yordamida dialog orqali o'rganish. Maqsadimiz quyidagi vazifalarni hal qilishni o'z ichiga oladi:

1. Matnlararo munosabatlar muammosining zamonaviy fanda o'rganilish darajasini aniqlash;

2. "Iqtibos" tushunchasining ko'lamini aniqlang va iqtibosning boshqa (qo'shni yoki ma'nosi o'xshash) tushunchalar bilan aloqasini tavsiflang, zamonaviy tadqiqotchilarning tushunchalari nuqtai nazaridan Chexov iqtibosining mohiyatini tavsiflang;

3. Chexov o'z asarlarida qo'llagan mualliflik, musiqiy va she'riy iqtiboslarni, shuningdek, epigrafik iqtiboslarni tahlil qilish va bu iqtiboslarning vazifalarini belgilash;

4. badiiy o'zaro ta'sirlarning mavjud tipologiyalarini hisobga olgan holda, shuningdek, adabiy materiallar asosida iqtibos tipologiyasini ishlab chiqish;

5. Chexovning qo'shtirnoqlardan foydalanishi va ularning faoliyati yozuvchining butun ijodida qanday o'zgarishini aniqlang.

1880-yilda Chexovning birinchi nashr etilgan hikoyasi "Strekoza" ("Ninachi") satirik jurnalida nashr etilgan. Hikoya "O'rgangan qo'shniga maktub" deb nomlangan. Chexov sermahsul yozuvchi edi va tez yozardi. Bu debyutdan keyin Moskva va Sankt-Peterburgning turli nashrlarida qisqa yumoristik hikoyalar va felyetonlar nashr etildi. 1880-yillarning boshlarida Chexov miniatyuralarining turli taxalluslar (Antosha Chexonte, "Taloqsiz odam" va boshqalar) bilan nashr etilishi janrga xos xususiyat edi.

Tez orada Chexov felyeton, vodevil va yumoresk janrlarini ortda qoldirdi. 1880-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab yozuvchi kundalik hayot fojialari bilan mashg'ul bo'lganligi sababli uning asarlari mavzulari jiddiylasha boshladi. Bu davrda Chexovning oddiy odamlarning kundalik hayotini tasvirlashga qiziqishi rivojlana boshladi. Bu Chexov nasrining o'ziga xos "hodisalarsizligi" ning paydo bo'lishiga olib keldi, keyinchalik ko'plab tanqidchilar buni sharhlaydilar.

1880-yillarning oxiriga kelib kulgili miniatyuralar o'z o'rnini qisqa hikoyalarga bo'shatib berdi. Qattiq jurnallarda chop etilgan "Dasht" va "Ayanchli hikoya" Chexovga adabiy shuhrat keltirdi. 1887-yilda nashr etilgan "Qorong'ida" (yoki "Qorong'ida") to'plami Chexovga Sankt-Peterburg Fanlar akademiyasining Imperatorlik Pushkin mukofotiga sazovor bo'ldi. Anton Chexovning birinchi jiddiy dramatik asari – "Ivanov" pyesasi o'sha yili yozilgan. 1880-yillarning oxirlaridagi hikoyalar kundalik hayotdagi ahamiyatsiz voqealar va chuqur fojining ("Uyquchi" qissasi) ta'kidlangan g'ayratli tasvirini birlashtirgan.

Xulosa o'rnida takidlash joizki, Anton Pavlovich Chexovning yozma merosi SSSRda 1974-1982-yillarda nashr etilgan 30 jildlik to'plamga to'g'ri keladi. Jildlarning yarmidan ko'pi yozuvchining maktublari, maqolalari, eslatmalari va kundaliklaridan iborat bo'lsa-da, ularda badiiy asarlarda bunday gaplarni uchratmaymiz. Bundan tashqari, qidiruvlar shuni ko'rsatadiki, bu iqtibos Internetning rus tilidagi segmentida faqat so'nggi o'n yillikda paydo bo'lgan va ko'paygan. Bundan tashqari, eng dastlabki

holatlardan biri 2013-yilda Amerika nashri "The Chronicle of Higher Education"dagi maqolaning tarjimasi bo'lib, uning muallifi Chexovdan bu iqtibosni xotinidan eshitgandan keyin topa olmadi va shundan keyingina u Chexov aforizmlari bilan ko'plab sahifalarda ommaviy ravishda paydo bo'la boshladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ivanov E.E. Aforizm tilshunosligi. Qo'llanma. Mogilev: Moskva davlat universiteti. A.A. Kuleshova, 2016. 156 b.
2. Korolkova A.V., Lomov A.G., Tixonov A.N. Rus yozuvchilarining aforizmlari lug'ati. Ed. A.N. Tixonov. M.: Rus tili Media, 2007. 685 b.
3. Rus tilining stilistik ensiklopedik lug'ati. // M.N. tomonidan tahrirlangan. Kojina. M.: Flinta Nauka, 2003. 696 b.
4. Fedorenko N.T., Sokolskaya L.I. Aforistika. M.: Nauka, 1990. 189 b.
5. Shulejkova S.G. Rus tilining qanotli iboralari, ularning manbalari va rivojlanishi. M.: Azbukovnik, 2002. 286 b.